
Jasna Fischer

Štirideset let dr. Toneta Ferenca na Inštitutu za novejšo zgodovino

Mogoče bo kdo, ki dobro pozna kolego Ferenca, pomislil, da z naslovom pretiravam. Formalne napake so tri. Prva je še najmanjša, namreč da Inštitut za novejšo zgodovino nosi to ime šele deveto leto. Res je tudi, da je pokojninska leta začel zbirati v Muzeju narodne osvoboditve Slovenije. Gotovo smo tudi vsi, ki ga bolje poznamo, kdaj poslušali njegovo pripovedovanje o dobrih treh letih 'izgnanstva' v drugi polovici šestdesetih let z inštituta v Muzej ljudske revolucije Slovenije. Kljub vsemu mislim, da je naslov kar pravi: dr. Tone Ferenc je poleg kolegice dr. Milice Kacin-Wohinz raziskovalec inštituta z najdaljšo delovno dobo na našem inštitutu.

Po diplomu iz obče in narodne zgodovine na takratni Prirodoslovno-matematično-filozofski fakulteti v Ljubljani se je decembra 1956 zaposlil kot arhivar pripravnik v Muzeju narodne osvoboditve v Ljubljani. Pripravnštvo je končal z uspešno opravljenim arhivskim izpitom aprila 1959. Prepričana sem, da prva zaposlitev, če je le približno tisto, kar si med študijem predstavljaš, ko razmišljaš o svoji bodoči poklicni poti, določa človekovo delovno usmeritev za vso delovno dobo. Tonetu Ferencu jo je gotovo. Vsem njegovim kolegom je dobro znana njegova ljubezen do arhivov in njegova neizmerna energija za pregledovanje novih in novih arhivskih fondov in gradiv.

Poleti 1959 je Izvršni svet Ljudske republike Slovenije ustanovil Inštitut za zgodovino delavskega gibanja. V njem so se zbrali v glavnem sodelavci zgodovinskega oddelka CK ZKS in Muzeja narodne osvoboditve Slovenije, med njimi tudi Tone Ferenc. Zanimiva je obrazložitev prvega direktorja novoustanovljenega inštituta Dušana Bravničarja v odločbi o zaposlitvi kot arhivarja I. vrste, ki jo je Tone Ferenc dobil na novem delovnem mestu: "Z ustanovitvijo Inštituta za zgodovino delavskega gibanja smo vključili tudi Muzej NO in prevzeli uslužbenca Toneta Ferenca." Neužitna uradniška latovščina očitno ni zmotila trmastega Prleka na začrtani raziskovalni poti ali kot je zapisal njegov prijatelj dr. Dušan Biber ob njegovi šestdesetletnici: "Tako se je začela strma, včasih tudi ovinkasta in valovita pot navzgor mladega raziskovalca, ki je vedel, kaj hoče, in ki se ni branil nobenega dela." Že naslednje leto ga je svet inštituta povišal in mu podelil naziv znanstveni sodelavec. Sam je sicer na pobudo direktorja zaprosil za naziv višji strokovni sodelavec - odločbo pa je dobil šele čez nekaj mesecev zaradi zapletov, ker ni izpolnjeval enega od zahtevanih pogojev - ni še imel doktorata znanosti. Dr. Ivo Juvančič in dr. Janko Jeri pa sta menila, da naziv kljub vsemu lahko dobi zaradi kvalitete svojih znanstvenih objav, saj sta dvakrat v svojih ocenah zapisala, da "objavljena in znana dela presegajo zahteve stroke - arhivistike in prehajajo na znanstveno področje". Kolikor poznam kolego Ferenca, mislim, da mu je ta zaplet dal dodatno vzpodbudo, da je napisal disertacijo *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941-1945*, jo leta 1965 uspešno obranil na beograjski univerzi in si pridobil akademski naslov doktorja zgodovinskih znanosti. Tako se je pridružil dvema doktorjema znanosti, znanstveno formiranima še zunaj inštituta, dr. Francetu Škerlu in

dr. Jožetu Šornu. S sintagmo današnjega znanstvenega jezika bi lahko rekli, da so postali trdo jedro odlične raziskovalne skupine na inštitutu, okoli katere se je začela potrebna kadrovska prenova mladega raziskovalnega kolektiva, ki si je želel predvsem znanstvene in ne več politične promocije. Spremembi uredbe o ustanovitvi inštituta, ki je določala, da je inštitut znanstveni zavod, je sledila najprej organizacijska sprememba leta 1962, ko je Muzej narodne osvoboditve, do tedaj notranja organizacijska enota inštituta, postal spet samostojna muzejska ustanova z novim imenom Muzej ljudske revolucije, obenem pa se je začela načrtna kadrovska in programska prenova zavoda, v prvem desetletju dela inštituta resda še opotekajoča se, v drugem desetletju pa se je dokončno uveljavila in trdno zasedla. Odločitev za znanstveno in strokovno usposabljanje lastnega znanstvenega kadra je zrasla na zdravih znanstvenih ambicijah inštitutovih delavcev in postala stalnica dolgoročne kadrovske politike inštituta. Trdno se je držimo še danes. Svoj pošten delež je temu dodal tudi dr. Tone Ferenc. Politični repi, ki tudi danes včasih še opletajo po inštitutu, češ da je središče neobjektivnega, ideološko obarvanega zgodovinopisja, so zato zelo krivični, potrditve in dokaze iščejo predaleč v preteklosti.

Leta 1961 je Tone Ferenc prevzel prvo v vrsti vodstvenih funkcij na inštitutu, ki jih je v naslednjih desetletjih opravljal še vrsto. Postal je vodja temeljne organizacijske enote II. zgodovinskega oddelka. Mislim, da danes, ko ocenjujemo življenjsko delo dr. Ferenc na našem inštitutu, ni več pomembno, da bi podrobneje raziskovala, zakaj je bil avgusta leta 1964 s tega položaja razrešen. Razrešen je bil tudi članstva v tričlanski delegaciji inštituta pri konzorciju Fotografski dokumenti o boju KPS. Spor je bil dovolj globok in oster, da je aprila naslednje leto odpovedal delovno razmerje in se ponovno zaposlil v Muzeju ljudske revolucije Slovenije kot arhivar v organizacijski enoti dokumentacijska služba. Tam je ostal do oktobra 1968. Novembra se je vrnil na inštitut na delovno mesto višjega raziskovalca - vodje arhiva. Na tem delovnem mestu je postal naslednje leto arhivski svetovalec za delo na gradivu politične zgodovine novejši dobe, leta 1974 pa višji arhivist. Arhiv je vodil vse do leta 1975.

Z vrnitvijo na inštitut se je za dr. Ferenc začelo najbolj uspešno desetletje, če ga ocenjujemo z znanstvenimi nazivi, ki si jih je pridobil, nagradami, ki so mu jih podelili in odgovornimi funkcijami, ki jih je opravljal. Najpomembnejše ne samo zanj osebno, ampak tudi za kolektiv, v katerem je delal, je gotovo imenovanje za ravnatelja inštituta maja 1971. S tem imenovanjem se je končala doba prvih dvanajstih let delovanja inštituta, ko so ga vodili ravnatelji iz vrst politikov, ki so hočeš nočeš morali zagotavljati pravilno politično linijo v tem delu slovenskega zgodovinopisja. Z dr. Ferencem je inštitut dobil za ravnatelja zgodovinarja, strokovnjaka iz kolektiva. Vsi, ki smo mu sledili, smo nadaljevali njegovo začeto delo, zavezano pravilom naše stroke. Ko se danes spominjam tega časa - bila sem mlada asistentka začetnica - moram posebej poudariti izredno veliko avtoriteto, ki jo je imel, včasih je vzbujal že kar pravi strah. Še dolga leta, ko že ni bil več naš ravnatelj, je imel navado, da je z dvignjenim kazalcem pogosto začenjal svoj nagovor: "Ko sem bil še jaz ravnatelj..." in vsi smo ga zbrano poslušali, mlajši so se le nekoliko čudili, dokler se niso privadili. Ničkolikokrat sem pomislila v prvih letih svojega direktorskega mandata, kako lahko je pravzaprav bilo kolegi Ferencu, saj je bila njegova avtoriteta vedno brez vprašaja, odločitve brez ugovorov. Pa mu ni bilo lahko. To dokazuje tudi dejstvo, da mandata ni želel ponoviti nikoli več.

Razlogi za to niso pomembni in gotovo jih je bilo več, res pa je, da je mogoče spregledal dejstvo, da v znanstvenem kolektivu, kjer smo preživljali dneve in mesece in leta skupaj, napetosti niso bile majhne in ravnatelj je vedno najbolj priročen strelovod za vse težave, delovne in tudi osebne. To velja še danes. Znanstveno raziskovalno delo je takoj v začetku njegovega mandata začel voditi štiričlanski kolegij, v katerem sta bila dva člana zunaj kolektiva, eden od dveh notranjih pa je bil tudi dr. Ferenc. Uresničevati je začel koncept programske širitve raziskovalnega dela, ki je predvidel za čas po letu 1918 raziskovanje politične, gospodarske, družbene in kulturne zgodovine slovenskega naroda v celoti na vsem njegovem etničnem ozemlju, do konca prve svetovne vojne pa predvsem delavsko gibanje, pač v skladu z dogovorom o delitvi raziskovalnega dela z zgodovinskim inštitutom na SAZU. V letih 1973 in 1974 sta bila pripravljena dva dolgoročna raziskovalna načrta, začet pa tretji. Načrti *Zgodovina Slovencev 1918-1945*, *Zgodovina delavskega gibanja od začetkov do leta 1918 ter Zgodovina Slovencev 1945-1976* so bili zastavljeni široko: napisati nekaj deset tematskih monografij in pregledov posameznih obdobj ter urejati in zbirati zgodovinsko dokumentacijo s končnim ciljem napisati znanstveno sintezo zgodovinskega razvoja delavskega gibanja do leta 1918, za obdobje od konca prve svetovne vojne pa razvoja slovenskega naroda na vsem njegovem narodnem ozemlju. Če smo še pred leti ugotavljali, da je potekalo uresničevanje teh raziskovalnih načrtov počasneje, kot smo si sami želeli, pa danes delo pri pisanju zgodovine Slovencev v 20. stoletju poteka uspešneje, kot smo upali. V temelje za to najbolj ambiciozno delo inštitutovih raziskovalcev je vgrajeno veliko dela, znanja in energije dr. Toneta Ferenca.

Ne pred prevzemom mandata ravnatelja inštituta ne po njegovem izteku se kolega Ferenc ni nikoli izogibal prevzeti posamezne dolžnosti, ki jih terja življenje v znanstvenem kolektivu, pa z raziskovalnim delom nimajo neposredne povezave. Tako je bil prvič predsednik inštitutovega sveta v letih 1969-1970, nato ponovno v letih 1976-1978 in 1984-1986. Med leti 1992 in 1996 je predsedoval upravnemu odboru inštituta. Ob imenovanju dr. Milice Kacin-Wohinz za direktorico inštituta leta 1979 ji je, žal samo eno leto, pomagal voditi inštitut kot vodja znanstveno raziskovalne enote.

Ob intenzivnem upravljalnem delu pri vodenju inštituta, znanstveno raziskovalne enote in arhiva pa je tekla nemoteno tudi znanstvena kariera dr. Toneta Ferenca. Vsi, ki smo soočeni z razpetostjo med tem in raziskovalnim delom, vemo, koliko energije je treba, da delo, ki vsako zase terja celega človeka, lahko uspešno usklajujemo. Bibliografija dr. Ferenca v teh letih ni nič manjša kot pred in po mandatu ravnatelja. Nobenih težav ni imel več pri izvolitvah v višje znanstvene nazive. Leta 1970 je Filozofsko fakulteto v Ljubljani zaprosil za ponovno izvolitev v naziv znanstvenega sodelavca, oziroma da mu prizna ta naziv glede na to, da mu ga je prvič podelil še svet inštituta in potrdil svet za znanost SR Slovenije. Ugledna komisija, ki so jo sestavljali akademika Fran Zwitter in Bogo Grafenauer ter dr. Janko Pleterski, je predlagala, da mu glede na njegov znanstveni opus priznajo višji naziv, naziv višjega znanstvenega sodelavca. Ker so formalizmi vedno zelo močni, je moral še enkrat zaprositi za višji naziv in ga je leta 1971 tudi brez težav dobil. Čez pet let ni imel nobenih težav pri izvolitvi v najvišji znanstveni naziv znanstvenega svetnika, čeprav je tokrat, pač zaradi vseh izkušenj, v svoji vlogi previdno

zaprošil za ponovno izvolitev v naziv višjega znanstvenega sodelavca ali izvolitev v višji naziv znanstvenega svetnika. Istega leta mu je Skupnost arhivov Slovenije podelila še najvišji arhivski naziv arhivskega svetnika. Leta 1981 je bil na Filozofski fakulteti izvoljen tudi za rednega profesorja za zgodovino novejših dobe, ponovna izvolitev v ta naziv je bila opravljena še leta 1987. Že leta 1975 je namreč začel sodelovati pri študiju tretje stopnje na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete kot konzultant za zgodovino narodnoosvobodilnega boja, občasno pa je predaval študentom zgodovine na univerzah v Ljubljani, Italiji in Salzburgu. Leta 1981 je začel redno predavati zgodovino druge svetovne vojne in NOB v Jugoslaviji na Filozofski fakulteti v Ljubljani in to delo opravljal vse do leta 1995.

V vseh spisih o dr. Ferencu, pa naj gre za strokovna poročila posameznih komisij za njegove znanstvene izvolitve ali dosedanje jubilejne zapise, so pisci vedno zapisali, kako obsežna, bogata je njegova bibliografija in poudarjali, da so njegova znanstvena in strokovna dela pisana na podlagi njegovega neutrudnega zbiralnega dela v domačih in tujih arhivih. Vem, da samo ponavljam, vendar se mi zdi kljub temu potrebno znova omeniti, da je dr. Tone Ferenc danes najboljši poznavalec obdobja druge svetovne vojne na Slovenskem in širše ter dokumentarnega gradiva, ki nam ga je ta čas zapustil. To njegovo znanje nam je na razpolago v knjigah, znanstvenih in strokovnih člankih, objavah virov, ocenah, biografijah, poljudnih sestavkih, sestavkih za enciklopedije in leksikone, pripravah razstav - najpomembnejša je gotovo ureditev Muzeja slovenskih izgnancev v Brestanici, da drugih tematskih razstav ne naštevam, v scenarijih za šolske filme in televizijske oddaje in intervjujih. Vsekakor je njegova bibliografija vredna vsega spoštovanja, ne vem, ali ima kateri slovenski zgodovinar tako veliko število objav. Do upokojitve v prvih dneh letošnjega januarja je štela že 649 enot. Da mi ne bi kdo očital, da sem v zanosu prevelike hvale, pač zaradi slavnostnega trenutka, nekoliko nekritična, naj poudarim, da je dr. Ferenc objavil sam ali v soavtorstvu 22 samostojnih knjig in prek 150 izvirnih znanstvenih razprav in člankov. Glede na to, da nisem strokovnjak za raziskovalno področje dr. Ferenca, ne morem meritorno oceniti znanstvene vrednosti njegovega dela. To bodo storili bolj kompetentni od mene. Ne dvomim pa, da bo laskava.

Če gledamo raziskovalno delo dr. Toneta Ferenca predvsem skozi inštitutska očala, potem ne moremo mimo njegovega izredno dragocenega prispevka pri uredniškem delu, bodisi, da ga ocenjujemo skozi urednikovanje pri inštitutovi reviji *Prispevki za novejšo zgodovino*, bodisi pri vrsti edicij virov, ki smo jih pripravljali v inštitutu ali druge ustanove. Uredniško delo ni samo zbiranje arhivskega dokumentarnega gradiva, pomembne so odločitve pri izboru objavljenih dokumentov ter priprava vsega kritičnega aparata, ki izdajo virov mora spremljati, če zgodovinar hoče, da bo znanstveno kritična in s tem tudi verodostojna in zanesljiva. Pri tem delu je prišlo do polne veljave Ferenčevu neprekosljivo poznavanje arhivskega gradiva v domačih in tujih arhivih. Ni nezanemarljiv njegov izvrsten spomin, spremljan z izredno sistematičnostjo dela. Oral je ledino skupaj s kolegi v Muzeju narodne osvoboditve in na inštitutu pri pripravi štirih pomembnih izdaj virov. Med leti 1959 in 1966 je sodeloval pri pripravi treh delov II. knjige *Zbornika fotografij iz delavskega gibanja in dejavnosti komunistične partije na Slovenskem 1941-1945*. Bil je član uredniškega odbora treh knjig *Dokumentov ljudske revolucije v Sloveniji* za čas od marca 1941 do oktobra 1942,

ki so izšle leta 1964 in 1966 ter leta 1963 izšle publikacije *Jesen 1942* s podnaslovom Korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča. Bil je odgovorni urednik šestih knjig edicije *Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, VI. del*, ki so izšle med leti 1960 in 1964 ter član uredništva dveh knjig Zbornika dokumenata i podataka o narodnoosvobodilačkom ratu jugoslovanskih naroda, tom VI., ki so izšle leta 1973 in 1975. Za nekatere so danes te publikacije kronski dokaz neobjektivnega zgodovinopisja. Odgovorim jim lahko z zapisom Spomenke Hribar iz Nove revije leta 1989: "Dolomitsko izjavo v kontekstu boljše logike je mogoče *zadovoljivo* (podčrtala J.F.) utemeljiti na Dokumentih ljudske revolucije v Sloveniji, na katere se tudi opiram v tej analizi, ki jo bom objavila v nekaj zaokroženih člankih v Novi reviji." Tudi drugi avtorji pogosto uporabljajo Dokumente ljudske revolucije in *Jesen 1942*, da bi dokazali prevlado revolucije nad uporom okupatorju med drugo svetovno vojno na Slovenskem. Če bi bili ti zbirki virov pripravljene res tako neobjektivno, ne verjamem, da bi v njih lahko našli dokaze za svoje teze. Posebej zato lahko obžalujem, da je propadel projekt objave zbranih del Edvarda Kardelja. Dr. Ferenc je vodil skupino, ki je pripravila tri od štirih načrtovanih knjig za čas druge svetovne vojne. Mogoče bi bila politična razprava danes v Sloveniji bolj argumentirana, saj bi imeli na voljo vse Kardeljeve tekste, nastale med njo. Dokumenti pač govorijo sami, brez tolikokrat očitanih spornih zgodovinarjevih interpretacij. Objektivno presojo omogočijo samo objektivno predstavljena historična gradiva vseh v konflikte vpletenih strani.

Naj si na koncu dovolim biti še malo osebna. Moje skoraj trideset let dolgo sobivanje s kolego Tonetom Ferencem v inštitutovem kolektivu je bilo zelo pestro. Dr. Ferenc je bil moj drugi ravnatelj. Prvega, Bogdana Osolnika, se manj spominjam, saj se je, ko sem prišla na inštitut, že počasi vračal v politiko. Bil je zahteven ravnatelj, nič si nismo mogli zmišljevati, kaj bomo delali. Tako smo morali trije mladi asistenti ugrizniti v delo in končati delno že pripravljen zbornik *Viri za zgodovino komunistične stranke na Slovenskem 1919-1921*. Kako je negodoval kolega Rozman, ko je moral prevzeti urejanje vključno s kolacioniranjem dokumentov za Prekmurje v madžarščini! Sama sem morala s kolegom Prunkom prevzeti odgovorno uredništvo. Nič ni pomagalo, delo je moralo biti opravljeno. Eksplozivna kolerična značaja, kot jih s kolegom Ferencem pač imava, sva se pogosto težko ujela. K sreči ne znava kuhati mule, nesoglasja so bila dovolj hitro pozabljena. Posebej pa sem mu hvaležna zadnja leta, ko vodim inštitut, saj je raziskovalec, na katerega sem se v stiski vedno lahko obrnila po pomoč. Zanesljivo mi je ni odklonil, pa naj sem ga prosila za sodelovanje pri načrtovanju inštitutovih raziskovalnih programov ali koncipiranja odgovorov na razne uradne dopise ali za nagovore ob novem letu in slavnostne govore ob jubilejih kolegov v inštitutu. In ne nazadnje, ne smem pozabiti njegove izredne gostoljubnosti, ki jo je ob raznih prilikah pokazal ne samo meni, ampak tudi drugim kolegom na inštitutu.

Načrtov ima danes kolega Ferenc še veliko in energije kot deset ali več let mlajši. Želim in upam, da jih bo uspel vse uresničiti.

Jasna Fischer

FORTY YEARS OF DR. TONE FERENC AT THE INSTITUTE FOR CONTEMPORARY HISTORY

S u m m a r y

The work of the historian prof. dr. Tone Ferenc is closely connected with the activity of the Institute for contemporary history, although after his diploma in general and national history in December 1956 he first got employed at the Museum of National Liberation in Ljubljana. In April 1959 he concluded his probation period with a successful passing of archival exam. When the Institute for the History of Labour Movement was established in the summer of 1959, it gathered within it mainly the co-workers of the history department of the Central Committee of the Communists Party of Slovenia (CCCPS) and of the Museum of National Liberation, including dr. Ferenc. He held many executive offices at the institute. In 1961 he became the head of the history department; in August 1964 he was released from this position and in April 1965 returned to the Museum of National Liberation to work as an archivist in the Documentation Service. He remained there until October 1968 and then came back to the institute, taking over the position of the head of the archives. He headed the archives until 1975. His coming back to the institute was the beginning of dr. Ferenc's most successful decade if judged by scientific titles he acquired, awards he received and responsible functions he took over. In May 1971 he was appointed principal as the first from the ranks of experts (up until then principals were selected from the ranks of politicians). He was an exacting principal. Right from the start of his mandate a four member collegiate body began to conduct the scientific research, a member of which was also dr. Ferenc. He started carrying out the concept of research programme expansion. In 1973 and 1974 two long-term research projects were made out and a third one was in preparation (History of labour movement from its beginnings to 1918, History of Slovenes from 1918-1945, History of Slovenes from 1945-1976). Ferenc never avoided taking over various administrative duties which had no direct relation to scientific work. Thus he became the president of the Institute Council during 1969-1970 and again between 1976-1978 and the chairman of the Administrative Board of the Institute from 1992 to 1996. The course of his professional career was not disturbed by the intensive administrative work of running the institute, the scientific research unit and the archives. In 1981 he was elected full professor of contemporary history at the Faculty of Philosophy and began lecturing regularly on history of World War II and National Liberation War. And not least, he made a significant contribution with his editorial work for the institute's review "Contributions to Contemporary History" and by publishing numerous sources for the institute and other scientific and technical institutions.